

DOKTORI

ISKOLA

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

A vallási pluralizmus kihívásai a közéleti teológia számára

Kocsis Péter

Témavezető:
Dr. Orosz Gábor Viktor

Budapest, 2020.

Tartalom

1.	Kérdések és hipotézisek.....	3
2.	Módszer	5
3.	Tézisek	7
3.1.	A közéleti teológia feladata a vallási sokszínűség értékelése.....	7
3.2.	A közéleti teológia ellentmondásosan kezeli a vallások pluralitását..	8
3.3.	A teológiai pluralizmus önmagában is téves, és a vallási különbségeket egybemosó paradigmája miatt veszélyes	9
3.4.	Exkluzivizmus és pluralizmus között: a kölcsönös megértést szorgalmazó párbeszédre való törekvést hirdető inkluzivizmus értékei	10
3.5.	Javaslat a közéleti teológia és az inkluzivizmus közös modellbe történő vonására.....	11
3.6.	A közéleti teológia számára releváns vallásteológiai megállapítások	12
4.	A disszertációban felhasznált válogatott szakirodalom	15
5.	A szerző disszertációval kapcsolatos publikációs listája.....	18
6.	A szerző disszertációval kapcsolatos előadásainak listája.....	19

1. Kérdések és hipotézisek

Európai jelenünk és közelmúltunk egyik sok vihart kiváltó – és mindenképp keresztény teológiai reflexiót is igénylő – jelensége a vallási pluralitás erősödése, mely különösen az iszlám fokozódó európai jelenléte – ami részben a már Európában élő muszlim népesség népszaporulata, részben pedig az újonnan érkező muszlim vallású gazdasági migránsok és politikai menekültek – révén egyre hangsúlyosabb. A jelenleg működő keresztény gyökerű, pluralista és szekuláris demokráciák, valamint az iszlám együttélésének – és nem egymás mellett élésének – feszültsége nyilvánvaló. Az ebből fakadó kérdésekkel a keresztény teológiának is foglalkoznia kell, hiszen kettős az egzisztenciális érintettség. Egyrészt egy másik vallás kihívásával kell szembenéznie, másrészt annak a plurális emberi közösségnek a sorskérdésével, melynek egyre inkább vegyes vallású, illetve vallástalan közegében működik.¹

A fentiekből adódóan, a disszertációban a következő, alapvető kérdésekre keressük a választ:

1. Lehetséges-e a különböző vallású egyének és közösségek békés és kooperatív együttélése?
2. A különböző vallások egybe tudnak-e olnadni az együttélés következtében?
3. A vallások különbözősége mögött vajon nem ugyanaz az Isten rejtőzködik?
4. Mi lehet a vallások pluralitásának kérdéseivel és a vallási pluralizmussal foglalkozó teológia feladata?

¹ Arra a kérdésre, hogy valóban helyes-e a kereszténység-izlám kapcsolat vizsgálatát kiemelten kezelni a vallási pluralizmus témakörén belül, kettős választ lehet adni: 1) a kereszténység belső pluralitását leképező felekezetei megbékéltek egymással, és az ökumené keretein belül működnek 2) a hinduizmus és a buddhizmus európai jelenléte és hatása messze elmarad az iszlámétól.

Kérdéseinkre reflektálva a következő hipotézisek megfogalmazását látjuk indokoltnak:

1. A vallások különbözőségei és hasonlóságai közül a politika emeli ki a számára hasznos elemeket. A hasonlóságokra fókuszáló valláshermeneutika a békét szolgálja, miközben a különbözőségeket nem hanyagolja el, hanem dialógusban tárja fel és kezelésükre javaslatokat ad.
2. A monoteista vallások identitásához tartozik exkluzív jellegük, így esetükben nem következhet be a plurális vallásközi térben történő feloldódásuk. A kereszténység II. világháborút követő nyitottsága is megmarad az inkluzívizmus szintjén.
3. A filozófiai megalapozottságú pluralista vallásteológia saját apofatikus érvrendszere miatt nem tudja döntő módon bizonyítani világteológiai állításait.
4. A teológia feladata minden esetben – így a vallások pluralitásával kapcsolatban is – az igazság feltárása, és ennek alapján az igazságosság cselekedeteiről szóló javaslatok megfogalmazása, képviselete a közéletben, és példamutató megvalósítása saját gyakorlatában.

Feladatunkként jelöltük ki azoknak a módszertani, kommunikációs, teológiai szempontoknak és javaslatoknak az azonosítását, illetve meghatározását, amelyek által informált közéleti teológia gyakorlása során 1) lehetővé válik nem csupán a békés és toleráns együttélés a különböző vallású egyének és közösségek számára a demokrácia feltételei között, hanem 2) az egyetemes emberi értékek támogatása és kooperatív módon történő megvalósítása is új lendületet nyer. Továbbá 3) az igazság feltárása, megértése, és az igazságosság etikus cselekedetei számára alapot és irányt adó – a vallási pluralizmus közéleti teológiai reflexióját támogató – javaslatok megfogalmazását is feladatunknak tekintettük.

2. Módszer

A téma felvetés lényegéből és a források természetéből adódóan interdiszciplináris módszertan került alkalmazásra, melynek során a rendszeres teológiai megközelítések mellett a leginkább hangsúlyos szerepet a vallásteológiai és vallásfilozófiai, valamint a történelmi és – a közéleti teológia vonatkozásában – az alkalmazott teológiai források kritikai feldolgozása, egybevetése és lehetséges szintézisük megvizsgálása jelenti. A forrásselekción és a módszertani irány meghatározásában folyamatosan iránytűként szolgált a vallási pluralitásnak napjainkban különösen az iszlám erősödő európai jelenléte révén felvetett kérdéseire keresett válaszhoz minél közelebb vezető út megtalálására irányuló szándék. Maga az iszlám vallás bemutatása és kritikája nem képezi az értekezés tárgyát. A jelenkori kontextusra reflektáló értekezésben ugyanakkor az iszlám-keresztény kapcsolatok témája a vallási pluralizmus teológiai kérdéseinek aktivizálója, és egyben a megfogalmazott javaslatok gyakorlati alkalmazásának legkézenfekvőbb terepe.

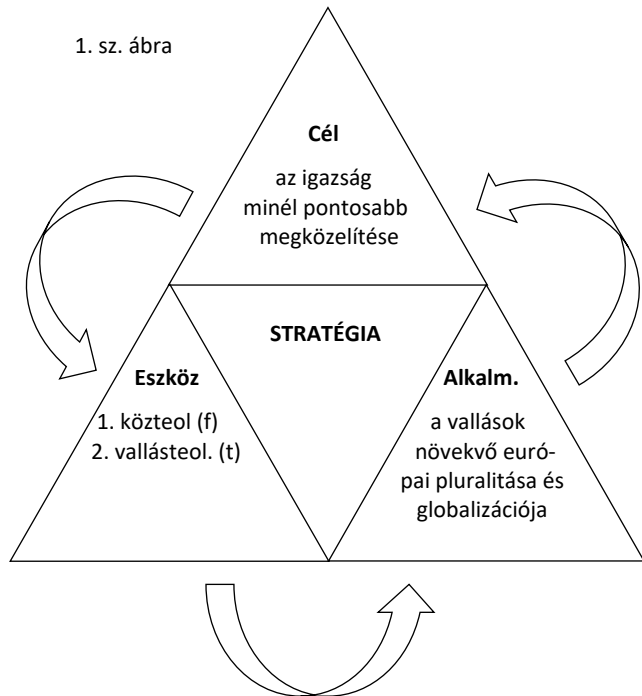
Az előzőekben megfogalmazott feladat értelmezésében segített a stratégiaalkotás és -alkalmazás klasszikus modellje, mely a cél-eszköz-alkalmazás hármasság dinamikusan egységesét az értekezésben az 1.sz. ábra szerint foglalja magába. Az ábrában a kijelölt cél, vagyis az igazság minél pontosabb feltárásának és megértésének érdekében bevetett eszközként megjelölt teológiai területek melletti betűk azt jelzik, hogy a vallási pluralizmussal kapcsolatos kutatómunkában és gondolkodásban a vallásteológia, mint a lényegi tartalom (t = tartalom) feltáró, a közéleti teológia pedig e tartalom formába öntött kommunikációjának (f = forma) eszköze vesz részt.

A célként definiált igazságot a következő bibliai definíciók segítségével határozzuk meg:

- „És megismeritek az igazságot, és az igazság szabadokká tesz titeket.” (Jn 8,32)
- „Szenteld meg őket a te igazsággoddal: A te ígéd igazság.” (Jn 17,17)

Mindkét helyen az eredeti, görög szövegben a valóságot és az igazságot egyszerre és kölcsönösen jelentő, az illúzióval, a tévedéssel és a hazugsággal ellentétes jelentésű ἀλήθεια szó szerepel.

1. sz. ábra

3. Tézisek

3.1. A közéleti teológia feladata a vallási sokszínűség értékelése

A teológia nemcsak lehetőségként érzékeli, hanem feladatának is tartja a közvéleményt és a politikát foglalkoztató kérdések feldolgozását és teológiai alapú javaslatok kidolgozását. A teológia társadalmi közegét jelentő sokrétűen plurális és alapvetően szekuláris beállítottságú nyugati demokráciákat a közömbösségtől a nyitott, befogadó, sőt aktívan érdeklődő hozzáállásig terjedő spektrumon lehet jellemezni a teológia vonatkozásában fennálló attitűdjük alapján.

A megfogalmazott közéleti teológiai modell a (poszt-)modern, demokratikus és plurális társadalom működését leíró modellbe ágyazottan ragadja meg a társadalmi kohézió (vagy másképp ethosz) központi, mindent összetartó funkcióját és annak jelentőségét, hogy ezt a kohéziót tudatos felelősséggel ápolni, fejleszteni kell, különben a pluralitást jellemző széthúzó erők fognak érvényesülni. E strukturális elkötelezettség funkcionális tartalmát a Max Stackhouse által javasolt, globalizációs szemléletű, eszkatológiai megalapozottságú transzformációs teológia révén, a David Tracy által szorgalmazott dialógikus módszertan alkalmazásával határoztuk meg.

A társadalmi kohézió fenntartásához, valamint erősítéséhez nem a hatalmi, azaz politikai teológiai vagy fundamentalista utat, hanem a konszenzust párbeszédben építő megoldást választottuk. E társadalmi és politikai párbeszéd szintereként és motorjaként tekintünk a közéleti teológiára, annak direkt és indirekt kommunikációs csatornáit kontextus-függően alkalmazva.

3.2. A közéleti teológia ellentmondásosan kezeli a vallások pluralitását

A fenti modell és a bemutatott, értékelt teológiai javaslatok alapján megállapítottuk, hogy a közéleti teológia amellett, hogy a plurális demokrácia alapját jelentő társadalmi kohézió megteremtése, illetve fenntartása érdekében hatni kíván a közéletre, ebbéli saját funkciójára is reflektál. Eme önkritika eredményeképpen megállapítható, hogy a teológia vallási pluralizmussal kapcsolatos, jellemzően inkluzivista javaslatai az alábbi ellentmondásokkal terhesek:

- 1) A társadalmi és politikai béke elősegítése érdekében a különböző vallások különbözősége és ezek teológiai gyökerei háttérbe kerülhetnek, vagy akár el is sikkadhatnak a közös vagy hasonló elemek hangsúlyozása közben. Így már módszertanilag is megkérdőjelezhetők az amúgy politikailag korrektnek szánt – és a vallásbékét célzó – megállapítások, javaslatok.
- 2) Vallásteológiai nem feloldható feszültséggel teljes a saját hitvallás következetes képviselését párbeszédre módokon megvalósítani kívánó javaslat. Az egymásra nyitott, ugyanakkor hitvalló párbeszéd önellentmondás, hiszen annak egyrészt nem célja a prozelitizmus, másrészt a saját vallás feladása, megváltoztatása sem. Ugyanakkor a nyitott és a másságot elfogadó kommunikáció fenntartása valóban a közös élet békéjét szolgáló attitűdnek minősíthető.
- 3) A modern, plurális demokráciákban megjelenő vallási-kulturális alapú, politikaiá váló viták rendezését az alkotmányos jogrend következetes érvényesítésétől várni egyet jelent a teológiai állásfoglalástól való tartózkodással. A teológiai igazság helyére tehát a többségi elvű, politikai döntéshozatallal megalkotott jog és – a fenti első pontban már említett – politikai korrektség kerülhet. E veszéllyel ugyanúgy meg kell

küzdeni, mint a saját álláspont, saját vallás abszolutizálására hívó csábítás veszélyével.

- 4) Az inkluzivizmus hívei jellemzően egy olyan (nyugati) ország-közösség határain belül élve fogalmazzák meg állításaikat és javasolataikat, melyet egyrészt a vallások látható pluralitása, másrészt az egyik vallás – a felekezeteiben megbékélt kereszténység – történelmi és kulturális dominanciája egyaránt jellemez. A teológiai alapon megfogalmazott inkluzivizmus a nemzetközi-vallásközi, illetve civilizációközi térben e kulturális beágyazottságánál fogva nem mindig nyitott sem saját, sem a többi vallás exkluzivista-abszolutista tendenciáival kapcsolatos felismerésekre, mivel az utóbbi esetben túlságosan megengedő (eszmei alapon túlzottan liberális), míg az első esetben túlságosan szűk látókörű (eszmei alapon túlzottan konzervatív). Mindkét szélsőséggel szemben fontos az inkluzivista eszméhez való következetes ragaszkodás, valamint a vallási és az erre alapuló társadalmi-politikai gyakorlat kritikus vizsgálata.

3.3. A teológiai pluralizmus önmagában is téves, és a vallási különbségeket egybemosó paradigmája miatt veszélyes

A John Hick és Kenneth Rose által javasolt pluralizmusnak a politeista jellegű, vagyis plurális és befogadó természetű vallástípusra alapozó programja azt célozza meg, hogy – saját magát mintegy meta-paradigmává általánosítva és felnagyítva – minden vallást saját maga alá rendeljen, és a közöttük lévő különbségeket önmagában feloldja.

E megoldási kísérlet két szempont szerint is veszélyes. Egyrészt azért, mert a valóságos, a vallások között azok – dogmái és vallási gyakorlata közötti – lényegi, sőt sokszor egymást kölcsönösen is kizáró különbségeket egybemossa. E nivellálási törekvés nemcsak a vallások között kétségtelenül megállapítható

hasonlóságokra, azonosságokra épít, hanem olyan paradigmát használ, mely szerint a különbségeknek nincs lényegi, vagyis az istenképre és az ebből származó emberképre és erkölcsre vonatkozó értékvonzata. A pluralista szerint nem marad más, mint hogy a különböző vallásokat minden partikularitással együtt el kell fogadni.

Mindez belátható módon valójában a felvilágosultnak nevezett relativizmus, ami könnyen az idealizmust is megtagadó álláspontozhoz vezethet, hiszen a személyes élményen és annak vallásos értelmezésén kívül nem tud olyan teológiai és/vagy filozófiai alapot felmutatni, ami segítene a pluralizmus és a relativizmus lényegi – és még inkább gyakorlati – megkülönböztetésében.

Az idealizmus és a teológia védelmén túl, a pluralizmus veszélyességével kapcsolatosan arra is rá kell mutatni, hogy a pluralista szemlélet következetes alkalmazása a különböző vallási eszmék, dogmák, teológiák és gyakorlat, valamint a vallási megalapozottságú cselekedetek vallásközi értékelését nem teszi lehetővé. Ez pedig a – globalizáció révén elkerülhetetlenül egymásra kölcsönösen és erőteljesen ható – vallások, civilizációk együttélésének szabályozását szinte lehetetlenné teszi. Az univerzális pluralizmus olyan, egy-egy partikuláris közösségben követett életellenes eszmék és gyakorlatok továbbélését is támogathatja, melyek alapvető – elvileg világi konszenzusra alapozott – emberi jogi szempontból elfogadhatatlanok.

3.4. Exkluzivizmus és pluralizmus között: a kölcsönös megértést szolgáló párbeszédre való törekvést hirdető inkluzivizmus értékei

Az egyelőre csak a kereszténységre építeni tudó inkluzivista irányzatok közös jellemzője, hogy csak egymás jobb megismerését és megértését tudják elősegíteni. Mivel lényegükből fakadóan ragaszkodnak a szentháromságos istenképhez, tartalmi vallásközi összhangot, valóságos ökumenét nem tudnak

építeni. Az inkluzivizmus mégis az életet, a szabadságot és a jólétet leginkább elősegítő teológiai program és egyéni, közösségi attitűd, hiszen:

- egyszerre célozza saját gyökereinek és a másik vallásnak jobb megértését és mindezek jobb, hatékonyabb és kölcsönös kommunikálását a vallásközi térben;
- egyszerre alázatos és befogadó a mássággal kapcsolatban, miközben saját meggyőződését határozottan és a másik általi megértésre törekedve képviseli.

3.5. Javaslat a közéleti teológia és az inkluzivizmus közös modellbe történő vonására

Közéleti teológiai modellünk középpontjába a bibliai kinyilatkoztatásban megismert teremtő, életadó Istent állítjuk, aki szeretet (ἀγάπη; 1Jn 4,8.16). A világot értelmezni, és vele kommunikálni hivatott modellünk közepén tehát Jézus Krisztus van. A modell munkaterületén, azaz a világműködésen belül van egy kisebb, koncentrikus kör, mely a keresztényeké, akik tudják, hogy Jézus van a középpontban és ennek a tudásnak a fényében szeretnének élni. A nagyobb, teljes koncentrikus kör a világtársadalom, aminek ugyanúgy Jézus a középpontja akkor is, ha e közösség – szekularizált és más vallású – tagjai nem tudnak erről.²

A modellünk mögötti idealista paradigma magja „az Új Lét a Krisztus Jézusban, mint végső meghatározottságunk”.³ E meghatározottságnak köszönhetően a vallásokra vagy világnézetekre jellemző le- és elhatároló fogalommeghatározásokkal szemben modellünk az értékeinket leíró határok

² Miroslav Volf Karl Barth gondolatiára épülő koncentrikus körök metaforáját lásd: Volf & McAnnally-Linz, 6-7. o.

³ Tillich, 61. o.

átjárhatóságára, a kreativitás szerepére és az ideák, valamint a gyakorlat közötti oda-vissza működő kölcsönhatásokra helyezi a hangsúlyt.

A fentiek miatt szükséges egy negatív elhatárolódást is eszközölni modellünk érvényesülése érdekében. Bár hangsúlyoztuk, hogy a hitvalló párbeszéd kereteként értelmezzük a liberális demokrácia jogrendjét és a demokratikus struktúrákat, mégsem szabad a teológiai igazság helyére a többségi elvű, politikai döntéshozatallal megalkotott jogot helyezni. A teológiai igazság keresése, képviselése nem azonosulhat a kisebbség és többség kényelmes, ugyanakkor konfliktusgerjesztő szereposztásával. A vallásilag is plurális jelenünkben a közéleti teológiának a kisebbség-többség polaritáson túllépve kell javaslataival a szeretet és egyenlőség közötti közvetítő eszme, az igazságosság ügyét előremozdítani.

3.6. A közéleti teológia számára releváns vallástéológiai megállapítások

Az értekezésben megvizsgált keresztény teológiai gondolatok és a vallásközi kitekintés közben elvégzett reflexió alapján – fenti modellünket alkalmazva – az alábbi megállapításokat tehetjük:

- A keresztény teológiára és vallásközi gyakorlatra egyre inkább alapvetően jellemző inkluzivista hozzáállás mindaddig nem eredményezhet valódi vallásközi teológiai egységet, amíg az a kereszténység alapvonásaihoz, különösen a Szentháromsághoz ragaszkodik.
- Az inkluzivista megalapozottságú vallásközi párbeszéd egymás jobb megismerését és a teológiai, valamint gyakorlati különbségek pontosabb megértését tudja elérni, ezáltal vélhetően csökkenti a vallásközi és politikai feszültségeket, ugyanakkor a pluralista ideált megvalósító dekompartmentalizációt nem tudja megvalósítani.

- A pluralista vallásfilozófia víziójával szemben az iszlám és a kereszténység ragaszkodik saját megfogalmazású, így különböző monoteista istenképeihez.
- Nem lehet szem előtt téveszteni a két vallásban a következő területeken megmutatkozó különbségeket: (1) a vallás és a jog viszonya, 2) a tolerancia és az erőszak konfliktusa, 3) a modern és a hagyományos életforma mintául állítása, 4) az emancipáció és az elnyomás eltérő preferenciái, 5) a kegyesség és a teokrácia meghatározó szerepének különbözősége.
- Ezek alapján az általunk is messzemenően szorgalmazott iszlám-keresztény vallásközi párbeszédhez az alábbi, George Lindbeck és Wilfried Härle gondolataira épülő, elméleti szempontokat lehet ajánlani:
 - A saját hagyomány ismerete és az ahhoz való következetes, a mindennapi gyakorlatban megjelenő hűség lehet a másvallású hívők között a valódi összekötő kapocs.
 - Amíg az emberek és a vallások Istennel történő eszkatológikus megbékélését várjuk, az Isten által tolerált különbözőségeket hozzá hasonlóan mi is kötelesek vagyunk elviselni. Vagyis – ameddig Istent csak tükör által homályosan láthatjuk (1Kor 13,12) az ebből a helyzetből származó pluralizmus létállapotában – óvakodnunk kell mind a relativizmus, mind a fundamentalizmus hibájától. Csak amikor majd színről-színre látjuk Őt, tudjuk teljesen kiküszöbölni az egyik vagy másik álláspont abszolutizálásából eredő, Paul Tillich által démonikusnak nevezett helyzeteket.

Végezetül két olyan, szintén a vallásközi párbeszédet segítő lehetőségre kell felhívni a figyelmet, melyekben a közéleti teológiának a nyugati, demokratikus és plurális nyilvánosság irányában kell felelősséget vállalnia.

- A közéleti teológiának egyrészt fel kell vállalnia a nyugati, plurális demokrácia mindmáig működő keresztény, vagyis vallási megalapozottságát és meghatározottságát. Ezzel összhangba tudna kerülni az iszlám világ civilizációs szemléletével, mely a tőle idegen civilizációkat a vallásuk alapján különbözteti meg. Emellett egy ilyen fordulat a Nyugat önazonosságát, valamint a társadalmi békét szolgáló kohézióját is megerősítené. Egy ilyen program a poszt-szekuláris korban zajló vallási újraébredési folyamatok számára is fontos iránymutatással tudna szolgálni.
- Mindezzel párhuzamosan az iszlám közösségformáló és -fenntartó szerepének fel- és elismerése révén arra is érzékennyé kellene tennie a nyugati közvéleményt, hogy a muszlim emberek számára vallásuk és közösségük szerves egysége képezi egyéni identitásuk alapját. Ezzel a közéleti teológia teológiai érzékenysége kibontakoztatásával segíthetné az alapvetően szekularizált nyugatiak és a vallásos muszlimok közötti párbeszédet.

4. A disszertációban felhasznált válogatott szakirodalom

Albrecht, Christian & Anselm, Reiner: Theologische Studien 4, Öffentlicher Protestantismus, Theologischer Verlag, Zürich, 2017, 64

Alma, Hans A: Religious Pluralism as an Imaginative Practice, Archiv für Religionspsychologie / Archive for the Psychology of Religion, Vol.37, No. 2 (2015), 117-140, Sage Publications, Ltd.

Bedford-Strohm, Heinrich: A nyilvános teológia és az egyház, Lelkipásztor, Luther Kiadó, Budapest, 93. évf. 2018/2

Benne, Robert: The Paradoxical Vision, A public Theology for the Twenty-first Century, Fortress Press, Minneapolis, 1995, 242

Casanova, José: Global Religious and Secular Dynamics: the Modern System of Classification, The Berkley Center for Religion, Peace, and World Affairs at Georgetown University, Washington DC, 2019, 105

Cho, Yong Seuck: Ökumenische Gedanken zu den drei monotheistischen Religionen Judentum, Christentum, Islam, Zeitschrift für katholische Theologie, Vol. 136, No. 4 (2014), 442-450, Katholisch-Theologischen Fakultät der Universität Innsbruck

Crone, Partcia: God's rule: Government and Islam, Columbia University Press, New York, 2004, 446

D'Costa, Gavin: A katolikus vallásteológia. Kérdések és súlypontok Vigilia, 83. évf. 2. sz. / 2018, 82-89

D'Costa, Gavin: The impossibility of a pluralist view of religions, Religious Studies 32/2 (June, 1996)

Härle, Wilfried: Dogmatik, Walter dr Gruyter GmbH &Co KG, Berlin/Boston, 2012, 668

Hick, John: An interpretation of religion, Yale University Press, New Haven, 2004, 416

Hick, John: God has many names, The Westminster Press, Philadelphia, 1982, 140

Hogue, Michael S: After the Secular: Toward a Pragmatic Public Theology, Journal of the American Academy of Religion, Vol. 78, No. 2, (June 2010), 346-374

Huang, Yong: Religious Pluralism and Interfaith Dialogue: Beyond Universalism and Particularism, *International Journal for Philosophy of Religion*, Vol. 37, No. 3 (Jun., 1995), 127-144, Springer

Hughes, Aaron W: The Study of Islam Before and After September 11: A Provocation, *Method & Theory in the Study of Religion*, Vol. 24, No. 4/5 (2012), 314-336, Brill

Huntigton, Samuel P: A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása, Európa Kiadó, Budapest, 2006, 640

Insole, Christopher J: Why John Hick Cannot, and Should Not, Stay out of the Jam Pot, *Religious Studies*, Vol. 36, No. 1 (Mar., 2000), 25-33, Cambridge University Press

Kovács, Ábrahám: Különböző teológiai megközelítések más vallásokhoz In Nagy Antal (szerk.): Napkeletől napnyugatig: Vallástörténeti tanulmányok I-II. rész, Budapest, Lux Könyvkiadó, 1999, 34-51.

Küng, Hans: Világvallások etikája, Egyházforum-Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, Budapest, 1994, 184

LaFargue, Michael: Radically Pluralist, Thoroughly Critical: A New Theory of Religions, *Journal of the American Academy of Religion*, Vol. 60, No. 4 (Winter, 1992), 693-716, Oxford University Press

Lindbeck, George A: A dogma természete, Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest, 1998, 240

Metz, Johann Baptist: Az új politikai teológia alapkérdései, L'Harmattan, Budapest 2004, 208

Metz, Johann Baptist: Memoria passionis, Vigilia Kiadó, Budapest, 2008, 318

Min, Anslem K: Loving without understanding: Raimon Panikkar's ontological pluralism, *International Journal for Philosophy of Religion*, Vol. 68, No 1/3 (December 2010), 59-75

Newbegin, Lesslie: Evangélium a pluralista társadalomban, Harmat Kiadó, Budapest, 2006, 285

Niebuhr, H. Richard: Krisztus és kultúra, Harmat Kiadó – Sárospataki Keresztyén Filozófiaintézet, Budapest-Sárospatak, 2006, 300

Ohly, Lukas: Theologie als Wissenschaft, Peter Lang Edition, Frankfurt am Main, 2017, 340

O'Donovan, Oliver: *The Desire of Nations, Rediscovering the Roots of Political Theology*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999

Okey, Stephen: *A Theology of Conversation, An Introduction to David Tracy*, Liturgical Press, Collegeville, 2018, 246

Panikkar Raimon: *The Defiance of Pluralism, Soundings: An Interdisciplinary Journal*, Vol. 79, No. 1/2 (Spring/Summer 1996), 169-191, Penn State University Press

Patsch, Ferenc [2]: *Globalizáció, vallásteológia, kölcsönösség, Jezsuita Könyvek*, Budapest, 360

Rat der Evangelischen Kirche in Deutschland (EKD): *Christlicher Glaube und religiöse Vielfalt in evangelischer Perspektive*, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 2015, 86

Rose, Kenneth: *Pluralism: The future of religion*, Bloomsbury, New York, 2014, 190

Stackhouse, Max L: *God and Globalization: Volume 4, Globalization and Grace*, Continuum International Publishing Inc, New York, 2007, 304

Stackhouse, Max L: *Reflections on „Universal Absolutes“*, *Journal of Law and Religion*, Vol 14, No 1, (1999-2000), 97-112, Cambridge University Press

Tillich, Paul: *Rendszeres teológia*, Osiris Kiadó, Budapest, 2002, 688

Volf, Miroslav & McAnnally-Linz, Ryan: *Public Faith in Action*, Brazos Press, Grand Rapids, 2016, 256

Volf, Miroslav (szerk): *Do We Worship the Same God?*, Willam B Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids (MI), Cambridge (UK), 2012, 166

Ward, Keith : *Religion in the Modern World*, Cambridge University Press, Cambridge, 2019, 220

Winquist, Chales E: *Analogy, Apology, and the Imaginative Pluralism of Davis Tracy*, *Journal of the American Academy of Religion*, Vol. 56 No. 4. (Summer 1988), 307- 319

Zinser, Hartmut: *A vallás fogalma* In Kendeffy, Gábor & Kopeczky, Rita (szerk.), *Vallásfogalmak sokfélesége, KRE és L'Harmattan*, Budapest, 2012.

5. A szerző disszertációval kapcsolatos publikációs listája

A vallási pluralizmus mint ideológia? John Hick vallási pluralizmust hirdető ideológiájának kritikai vizsgálata

LELKIPÁSZTOR 94. évf. 10. sz. /2019, 362-368

John Hick vallás pluralizmust hirdető ideológiájának kritikai vizsgálata

VALLÁSTUDOMÁNYI SZEMLE 15. évf. 2. sz. / 2019, 50-62

Lehetséges-e a teológiai béke az iszlám és a kereszténység között?

THEOLOGIAI SZEMLE 61. évf. 3. sz. / 2018, 132-137

Lehetséges-e a teológiai béke az iszlám és a kereszténység között?

LELKIPÁSZTOR 93. évf. 3. sz. / 2018, 88-93

Értékforradalom a Hegyi Beszédben

VALLÁSTUDOMÁNYI SZEMLE 14. évf. 2. sz. / 2018, 20-29

Mi lehet ma a teológia üzenete a nyilvánosság számára?

LELKIPÁSZTOR 93. évf. 7. sz. / 2018, 258-262

A helyes istenfélelem: Kísérlet a kereszt teológiájának gyakorlati alkalmazására Zsid 5,7-9 értelmezésében

CREDO: EVANGÉLIKUS MŰHELY 23. évf. 1-2. sz. / 2017, 67-73

Craig, V. Mitchell ; Kocsis, Péter (Fordító)

Jogosság, igazságosság és újraelosztás

LELKIPÁSZTOR 93. évf. 11. sz. / 2018, 402-407

Mary, Douglas ; Kocsis, Péter (Fordító)

Az igazságosság mint sarokkő: 3Móz 18-20 magyarázata

LELKIPÁSZTOR 93. évf. 10. sz. / 2018, 362-367

Heinrich, Bedford-Strohm ; Kocsis, Péter (Fordító)

A nyilvános teológia és az egyház

LELKIPÁSZTOR 93. évf. 2. sz. / 2018, 42-48

6. A szerző disszertációval kapcsolatos előadásainak listája

SSTF: Sola Scriptura Tudományos Konferencia, 2019. 05. 09, Biatorbágy
A vallási pluralizmus ideológiája biblikus nézőpontból

Szent Atanáz Gkat HF: Fiatal Kutatók és Doktoranduszok IX. Nemzetközi Konferenciája, 2019. 03. 1-2, Nyíregyháza (angol)
A sympathetic critique of John Hick's religious pluralism

SSTF: Sola Scriptura Tudományos Konferencia, 2018. 05. 10, Biatorbágy
Lehetséges-e a teológiai béke az iszlám és a kereszténység között?

PTE: Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia, 2018. 05. 17-19, Pécs (angol)
What message and in what way does protestant theology present to the public?

ELTE: Interdiszciplináris Vallástudományi Hallgatói Konferencia, 2018. 04. 27-18, Budapest
Mi lehet ma a teológia üzenete a nyilvánosság számára?